

ДО ПИТАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ НА НЕПОВНОЛІТНІХ В ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВОМУ ПОПЕРЕДЖЕННІ НАРКОЗЛОЧИНІВ

Грекова І. В.

У сучасних умовах викликає занепокоєння ситуація, коли значній кількості неповнолітніх властива наркогенна орієнтація, що стає причиною різкого зростання правопорушень і злочинів серед підлітків. Тому важливим є попередження вчинення цього виду злочинів. Згідно з пунктом 1 ст. 7 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” підрозділи, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність, зобов’язані в межах своїх повноважень вживати необхідних оперативно-розшукових заходів щодо попередження, своєчасного виявлення й припинення злочинів та викриття причин і умов, які сприяють вчиненню злочинів, здійснювати профілактику правопорушень [1, 7].

Попередження злочинів як самостійний напрямок діяльності органів внутрішніх справ у науковому плані почав досліджуватися в другій половині минулого століття такими видатними вченими, як О.Г. Лекар, В.А. Лукашов, Е.О. Дідоренко, С.С. Овчинський, Б.Я. Штейнбрик та ін. [2; 3; 4], але визначальна роль у формуванні концепції попереджувальної діяльності оперативних підрозділів належить І.П. Козаченку. Саме з його ім’ям пов’язана більшість фундаментальних праць за цією проблематикою [5; 6 та ін.].

В оперативно-розшуковому запобіганні (недопущенні) злочинів можна виділити такі складові елементи:

- профілактика злочинів - діяльність щодо виявлення й усунення причин цих злочинів і умов, що сприяють їх вчиненню (загальна профілактика), а також встановлення осіб, схильних до вчинення злочинів через антигромадський спосіб життя, поведінку, систематичне вживання алкогольних напоїв, наркотиків і вплив на них з метою недопущення з їхнього боку злочинів (індивідуальна профілактика);

- попередження злочинів - діяльність щодо встановлення осіб, які замислюють чи готують конкретний злочин, і вжиття необхідних заходів, що виключають реалізацію їхніх намірів;

- припинення злочинів - діяльність щодо виявлення осіб, які вчиняють замах на конкретний злочин, та вжиття необхідних заходів для припинення їхніх злочинних дій.

Своєчасними вважаються ті заходи, що дозволяють припинити дії з готування чи вчинення злочину на тій стадії, коли про них стало відомо органам внутрішніх справ. Отже, оперативно-попереджувальні заходи повинні бути наступальними, тобто випереджальними щодо дій осіб, від яких можна чекати готування або вчинення злочинів [2, 21].

При здійсненні оперативно-розшукової діяльності використовуються, як правило, всі сили, засоби й методи в комплексі, залежно від конкретних умов і обставин, але головним джерелом оперативно-розшукової інформації є особи, які залучаються до виконання завдань ОРД. Відповідно до ст. 8 Закону України “Про оперативно-розшукову діяльність” оперативним підрозділам для виконання завдань ОРД надається право:

- мати гласних і негласних штатних і позаштатних працівників;

- встановлювати конфіденційне співробітництво з громадянами на засадах добровільності.

Разом з тим закони України, нормативні акти МВС надають право оперативним працівникам залучати до виконання як разових, так і постійних завдань представників громадськості без дотримання конфіденційності. Постійна чи разова допомога представників громадськості оперативним підрозділам у боротьбі з правопорушеннями та злочинністю - це специфічна форма реалізації громадянами України свого конституційного обов’язку. Необхідно відзначити, що цей аспект діяльності оперативних підрозділів щодо використання допомоги громадян для попередження злочинів має величезне практичне значення. Саме за їх допомогою представляється можливим своєчасно відреагувати на протиправні прояви й по можливості попередити цю діяльність.

У цій статті ми розглянемо особливості методів психологічного впливу на неповнолітніх у процесі саме попередження злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків, тобто на стадії готування до злочину, і приділимо увагу таким методам, як переконання, примус і навіювання.

Метою психологічного впливу на неповнолітнього є спонукання його до побудови законслухняної лінії поведінки, відмови від споживання наркотиків, невчинення наркозлочинів у подальшому, мотивування до передачі інформації про інші злочини, що готуються або вже вчинені. Обираючи метод і прийом психологічного впливу, оперативний працівник або особа, яка залучається до виконання завдань ОРД, має виходити зі психолого-вікових властивостей підлітка. Для того, щоб ефективно здійснити психологічний вплив на неповнолітнього, необхідно вивчити його особистість, інтереси, прагнення, обстановку в родині, коло оточуючих осіб, матеріально-побутові умови життя, шкідливі звички, встановити його психічний стан, а також мотиви й причини причетності неповнолітнього до незаконного обігу наркотиків. Слід пам’ятати, що підліткам притаманні такі особливості, як відсутність стійких моральних установок, схильність до негативного впливу оточуючих, відсутність життєвого досвіду, емоційність, негативізм, байдужість, прагнення виділятися з-поміж інших і здобути авторитет, пошук форм самовираження та самоствердження. Дуже часто підлітки не бачать у своїх протиправних діях нічого аморального й асоціального. Якщо неповнолітній знаходиться в групі, то слід зважати на ті обставини, що підліткам властиве надмірне почуття товариства, сміливості, “боргу” перед своєю компанією, в якій визнається допустимим вчиняти протиправні дії, пов’язані з незаконним обігом наркотиків.

Проаналізувавши різні мотиви й причини вживання наркотиків неповнолітніми, їх можна поділити на такі групи:

- соціальні (широке розповсюдження та зловживання наркотичними речовинами в певній місцевості; доступність наркотичних засобів; активна пропаганда, особливо в ЗМІ, певних напрямків молодіжної субкультури, пов’язаної із вживанням наркотиків, пропаганда легалізації

наркотиків; алкоголізм, наркоманія в родині та інші форми протиправної поведінки);

соціально-психологічні (у підлітків - наслідування прикладу старших товаришів і податливість тиску з їх боку, бажання бути таким як усі, прояви протесту, спрямовані проти старших; цікавість, спроба притупити негативні емоції);

біологічні (фізична та психологічна залежності) [8, 154].

Сьогодні вживання наркотиків і вчинення правопорушень у сфері НОН серед молоді, на нашу думку, зумовлені моральним занепадом на лоні(тлі) соціальної кризи. Авторитет набувають особи, які досягли матеріального достатку, незалежно від джерел їх доходу. За такої ситуації наркобізнес починає розглядатися багатьма неповнолітніми як досить прийнятне джерело набуття грошових засобів.

Тому одним з найбільш дієвих методів психологічного впливу є метод переконання. Він направлений на зміну поглядів особи, спонукання до законослухняної поведінки, виклик відчуття й розуміння суспільної небезпеки злочинних дій, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. При його застосуванні вкрай важливо викликати довіру та здобути авторитет. При цьому оперативний працівник має виявляти повагу, чемність, розуміння до неповнолітнього. Він може використовувати такі прийоми, як наведення прикладів і спонукання підлітка до порівняння себе з іншими; знайомство з цікавою особою, яка має протилежні погляди; створення передумов для саморозкриття й самовираження неповнолітнього в інших, законних, сферах життя; спільний пошук шляхів вирішення проблем, які підштовхнули неповнолітнього до вирішення вчинити наркозлочин, тактовне роз'яснення наслідків вчинення злочину як для нього самого, так і для інших осіб. При використанні методу переконання оперативному працівнику ще й необхідно підштовхнути неповнолітнього до добровільної передачі інформації про те, які дії, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, він вже вчинив або збирався вчинити, і хто йому в цьому допомагав, бо це може бути інформацією про інші злочини, що готуються або вже вчинені.

Коли метод переконання на неповнолітнього не подіяв, то слід використовувати інший, наприклад, метод примусу. Він проявляється в таких ситуаціях, коли особа змушена супроти своєї волі й бажання скоритися й діяти згідно з поставленими вимогами [9, 23], і направлений на усвідомлення особою неминучості вжиття відповідних заходів у разі вчинення нею дій, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків. Як самостійний метод, примус використовувати не слід, тому що він не виправляє особу й може вплинути лише на відмову від вчинення конкретного злочину, але надалі від неповнолітнього можна буде очікувати вчинення інших злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Що стосується такого психологічного методу, як навіювання, то він може ефективно використовуватися стосовно неповнолітніх, тому що вони, через свій вік, мають несформовані або незбалансовані моральні установки. За своєю суттю навіювання — цілеспрямований, неаргументований вплив однієї людини на іншу чи групу людей. При навіюванні відбувається некритичне сприйняття інформації, чужого погляду чи позиції, прийняття її як своєї власної. Вирішальною умовою ефективності навіювання є авторитет особи, яка намагається навіяти щось іншій [10, 35-36]. Ступінь навіювання залежить головним

чином від характеру виконуваної індивідом соціальної ролі, різка зміна якої, як правило, створює сприятливі умови для підвищення навіювання. Оперативний працівник, якщо він ретельно спостерігає за особою, завжди може із впевненістю сказати, підвищився чи понизився в неї рівень навіювання [11, 165]. При використанні цього методу необхідно враховувати психологічний і фізичний стан неповнолітнього, тому що втомлені люди більше піддаються навіюванню; також значення має інтонація: вона повинна виражати авторитетність, переконливість, значимість слів. Кінцевою метою навіювання є сприйняття неповнолітнім позиції про необхідність побудови законослухняної лінії поведінки як своєї власної та усвідомлення суспільної небезпеки наркозлочинів.

Отже, вивчивши всі характеристики й особливості неповнолітніх, оперативний працівник чи особа, яка залучається до завдань ОРД, має обрати найефективніші, на його погляд, методи й прийоми психологічного впливу з метою попередження вчинення підлітками злочинів у сфері незаконного обігу наркотиків.

Література

1. Закон України "Про оперативно-розшукову діяльність" // Відомості Верховної Ради. - 1992. - № 22. - Ст. 303.
2. Лекарь А.Г. Научные основы организации предотвращения преступлений органами внутренних дел. - М., 1969.
3. Дидоренко Э.А., Овчинский С.С. Оперативно-профилактическое наблюдение. - Киев: РИО МВД Украины, 1982. - 72 с.
4. Предупреждение и раскрытие преступлений аппаратами уголовного розыска: Учеб. пособие / Под ред. Б.Я. Штейнбрига, В.А. Лукашова. - М.: Акад. МВД СССР, 1987. - 352 с.
5. Козаченко И.П. Оперативно-розыскная профилактика (правовые и организационно-тактические вопросы). - К.: КВШ МВД СССР, 1991. - 138 с.
6. Козаченко И.П. Агентурно-оперативное наблюдение в профилактике преступлений // Актуальные вопросы получения, оценки и использования информации в оперативно-розыскной деятельности ОВД. Межвузовский сборник научных трудов. - К.:МВД СССР, 1986. - С. 141-147.
7. Климов И.А. Оперативно-розыскная деятельность органов внутренних дел как процесс познания (проблемы теории и практики): Автореф. дис. д-ра юрид. наук. - М., 1995. - 40 с.
8. Резников С.Д. Щодо характеристики чинників протиправної поведінки неповнолітніх, причетних до незаконного обігу наркотиків / С.Д. Резников // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ, 2013. - № 1. - С. 153-156.
9. Основи пенітенціарної педагогіки та психології: посібник / за заг. ред. В.М. Синьова. - Біла Церква, 2003. - 101 с.
10. Бедь В.В.. Юридична психологія: Навч. посіб. — 2-ге вид., доп. і переробл. — К.: МАУП, — 436 с.: іл. — Бібліогр., 2003.
11. Чуфаровский Ю.В. Психология оперативно-розыскной деятельности. — 2-е изд., доп. — М.: Издательство "МЗ-Пресс", Издатель А.В. Воробьев, 2001. — 208 с.

Грекова І.В.

*здобувач кафедри психології та педагогіки ОДУВС
Надійшла до редакції: 12.04.2013*